

РИЗИКОВИЙ АСПЕКТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Демченко І.В., аспірант, ТДАУ, м. Мелітополь

Розвиток світової економіки супроводжується виникненням нових причинно-наслідкових зв'язків, які формують і визначають сучасні умови функціонування об'єктів господарювання. При цьому слід також враховувати такі категорії, як інформативність і комунікативність, невизначеність і ризик. Аграрне виробництво як особлива галузь народного господарства характеризується специфічними ознаками, які підвищують ризиковість діяльності. Саме тому важливим є обґрунтування таких специфічних ознак сільського господарства та визначення поняття ризику.

Над вивченням проблеми управління ризиком працювали вітчизняні вчені В.В. Вітлінський, В.М. Гранатуров, С.М. Ілляшенко, І.А. Бланк, В.В. Христіановський. Багато корисного в питання ризикології внесли зарубіжні вчені Ф. Найт, О.О. Лобанов, М.В. Чекулаев, К Редхед, Д. Штайхофф, Р Каретт та інші.

Метою статті є науковий погляд на еволюцію ризику та його дослідження відносно аграрної сфери господарювання.

З переходом до нових умов діяльності, зі зміною методів господарювання, формуванням нової стратегії підприємств, орієнтованих на економіку ринкового типу, розпочали діяти принципово нові методи та засоби господарювання. Відомо, що уникнути невизначеності та усіх ризиків у діяльності підприємства неможливо навіть за рахунок прийняття найефективніших планів, оптимальних рішень. Позбутися невизначеності та ризику, можна лише знищивши сам ринок, котрий завдяки конкуренції, наявним альтернативам значно підвищує ризик агентів.

Ризик — це ймовірність відхилення від поставлених цілей. Розвиток неокласичної теорії ризику продовжив Дж.М. Кейнс, який виділив: поняття «схильність до ризику», як специфічну якість підприємця, поняття добровільний та вимушений ризик. На думку деяких сучасних американських науковців, ризик — ймовірність понесення збитків та втрат [4, 7]. Своєю чергою, деякі автори, а саме білоруські, російські та українські, дають наступне визначення: ризик — ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або поява додаткових витрат внаслідок певної виробничої та фінансової діяльності [3]. Ризик у наведених вище трактуваннях розглядається як явище, що призводить лише до негативних наслідків, тобто ці визначення є однобічними, хоча відомо, що відхилення може бути і в позитивний бік, що і спонукає менеджерів до прийняття ризикованих рішень. Крім того, існування економічного ризику є причиною народження та функціонування підприємств — страхових компаній, факторингових фірм, консалтингових організацій, венчурних підприємств тощо.

Також результати або наслідки можуть бути нейтральними (нульовими) щодо відношення до суб'єкта ризику. Найчастіше наслідки є нейтральними при застосуванні превентивних методів зниження ступеня ризику. Тобто при тлумаченні ризику названі науковці підтримують позицію класичної економічної школи. Визначення, за яким ризик веде до нульових економічних наслідків наведено в літературі [6]. Згідно даного визначення, ризик — це невизначеність в отриманні доходу, який залежить від загального стану економіки, це спосіб дії в ситуації невизначеності. Очевидно, що ризик є багатоаспектним явищем і може безпосередньо впливати на прибутки, доходи, дивіденди тощо. Як пише І.А. Бланк, фінансовий ризик — імовірність виникнення непередбачуваних фінансових втрат (втрати прибутку, зниження очікуваного доходу, втрата частини або всього капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [1]. Але яким чином фінансові ризики проявляються у сільському господарстві? Сільське господарство, як і будь-яка інша галузь економіки, має свої особливості, які зумовлюють певну специфіку прояву в ньому ризиків.

В той час, коли природні сили в будь-якій іншій галузі розглядаються лише з точки зору стихійного лиха і завдання збитків, то сільське господарство є винятком. Враховуючи, що в рослинництві сонячна енергія та волога є факторами виробництва, дія природних факторів може приносити не тільки збитки, а й додатковий дохід. Вплив цих факторів неможливо точно передбачити, тому урожайність сільськогосподарських культур може значно змінюватись з року в рік (рис. 1).

На динаміку коливань урожайності мають вплив не лише погодні умови, а ще цілий ряд факторів, одним з яких є рівень внесення мінеральних добрив. На приведених рисунках чітко простежується тенденція до зниження урожайності внаслідок зменшення кількості внесених добрив, що пов'язано з нестачею оборотних коштів у сільськогосподарських підприємств. Ґрунтово-кліматичні умови в різних зонах України значно відрізняються, що спричиняє відмінності в рівні урожайності та її коливаннях по цій культурі по різних зонах.

Інша особливість сільського господарства, яка підвищує рівень ризику — довгий період виробництва. Рішення щодо виробництва приймаються за рік, а то й більше до моменту реалізації. За цей час ринкова ситуація може значно змінитися в несприятливий для підприємства бік. Порівняно з

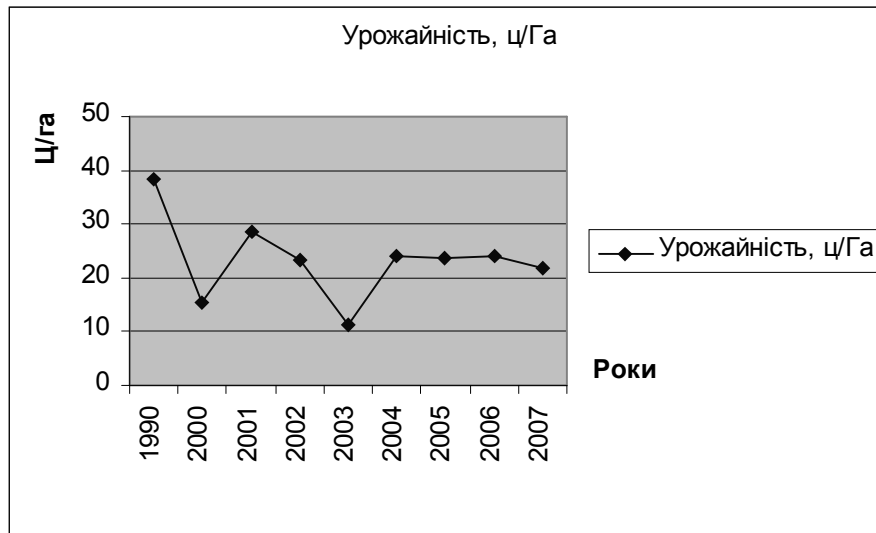

Рис. 1. Зміна урожайності зернових та зернобобових в Запорізькій області

галузями промисловості, які мають також великий період виробництва, наприклад, суднобудування, сільськогосподарські підприємства знаходяться в більш несприятливих умовах, оскільки на всю продукцію не укладаються контракти до початку її виробництва, в той час як на продукцію суднобудування даються замовлення до початку виробництва і підписуються контракти. Для зниження ризику, викликаного даною особливістю сільського господарства, є нагальна необхідність в широкому використанні такого важливого інструменту ринкової економіки, як ф'ючерсні угоди. Але «де-факто», вони майже не використовуються в широкій практиці.

Слід зазначити, що аграрне виробництво по-своєму унікальне й тим, що в ньому діють переважним чином порівняно дрібні господарства (чи-то фермерські, чи навіть товариства). Дані аграрні утворення виробляють незначну кількість продукції і не здатні вплинути на рівень цін в галузі. Кажучи іншими словами, на ринку сільськогосподарської продукції завжди достатня кількість продавців для того, щоб жоден них не був спроможний вплинути на ціну в галузі. Отже, виконуються дві умови досконалої конкуренції: вільний вхід в галузь нових підприємств (та вихід з неї); наявність великої кількості продавців, жоден з яких не володіє пропозицією товарів, що здатна вплинути на ціни. Така ситуація досить незвична і майже не зустрічається в промисловому виробництві.

Важлива особливість сільського господарства порівняно з промисловістю полягає в тому, що обсяги виробництва змінюються за однакових обсягів використання ресурсів. Якщо на промисловому підприємстві точно відомо, що з однією тони металу вийде, скажімо, певна кількість гайок, то в аграрних підприємствах при використанні однієї тони мінеральних добрив не можна бути точно впевненим в кількості майбутнього урожаю, інших ресурсів під впливом погодних умов буде отримано більший врожай.

Технологічний процес в аграрному секторі жорстко обмежений в часових рамках. За відсутності на певний момент ресурсів, промислове підприємство може вийти на заплановані обсяги виробництва, отримавши ці ресурси пізніше та організувавши двозмінну чи трьохзмінну роботу. Якщо аграрне підприємство не проведе вчасно посівну компанію, то пізніше цього зробити неможливо і виробництва даного виду продукції в поточному році не буде.

В технологічному процесі сільського господарства використовуються живі організми як засоби виробництва, тому він залежить від їх біологічних особливостей. В цій галузі в багатьох випадках неможливо різко збільшити обсяги виробництва через біологічні особливості рослин і тварин. Якщо, наприклад, в племінному господарстві є нова високопродуктивна порода ВРХ в кількості 100 голів, на яку є попит 200 голів на рік, то в поточному році задовольнити його можна лише на половину. Крім того, в сільському господарстві виникають додаткові витрати в зв'язку з потребою захисту урожаю та тварин від шкідників і хвороб.

Фінансовий ризик в сільському господарстві має досить високий рівень в зв'язку з тим, що сучасні аграрні підприємства достатньо капіталоемні. Значна частина дорогих основних засобів використовується протягом року короткий термін, вузькоспеціалізована, має великий строк окупності, при цьому виникає потреба в залученні фінансових ресурсів.

Світова практика свідчить, що система кредитування сільськогосподарських товаровиробників повинна поєднувати державну підтримку, специфічні механізми захисту банківських позичок, обслуговування їх різними фінансовими посередниками, в першу чергу кооперативними та приватними банками, які суттєво відрізняються функціями, умовами надання кредитів, механізмами розподілу прибутків, засадами управління тощо.

Звертаючись до зарубіжного досвіду, потрібно зазначити, що вирішення проблем розвитку аграрного сектору може здійснюватись різноманітними методами, враховуючи особливості його функціо-

нування в конкретній країні. Але всі методи, як правило, спрямовані на максимальний захист національного товаровиробника, підтримку його конкурентноздатності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Для фермерів, які беруть участь у визначених конгресом США програмах, щорічно затверджуються гарантовані державні ціни на сільськогосподарську продукцію. Крім того, після підписання відповідних контрактів фермерам надається можливість отримати некомерційну безвідсоткову позику розміром до 50% загальної вартості майбутньої продукції. З метою підтримки виробника також передбачена щорічна державна програма (в межах 40 млрд. дол.) для надання допомоги малозабезпеченим верствам населення продуктами харчування через застосування продуктових талонів. Існують ще й окремі державні програми підтримки експорту сільськогосподарської продукції і продовольства. Прийнятним для України може бути також досвід Канади, Німеччини, Польщі та інших аграрно розвинених країн. Загалом аналіз міжнародного досвіду свідчить, що у розвинених країнах обсяги державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників коливаються в межах 30-40%, а в окремих (зокрема, Японії, Швейцарії) доходять навіть до 70% вартості виробленої продукції.

Рис. 2. Обсяги пільгового кредитування підприємств АПК України

Складність нинішньої ситуації полягає в тому, що за роки реформ в Україні не вдалося суттєво підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, здійснити техніко-технологічне переоснащення та впровадити ефективну інноваційну модель розвитку галузі. Управлінські рішення держави у сфері сільськогосподарського виробництва, як свідчить вітчизняна практика останніх років, є недостатньо послідовними і ефективними, що в підсумку не дозволяє досягти бажаних фінансово-економічних результатів розвитку галузі, а також задовільнити повною мірою запити суспільства [5].

Вищенаведені приклади свідчать, що сільськогосподарське виробництво є високоризиковою галуззю економіки і з точки зору інвестування. Одночасно з цим можна виділити ще одну особливість сільського господарства порівняно з іншими галузями: високий рівень ризику за низької норми прибутку. Чим більший рівень ризику, тим більший має бути сподіваний прибуток, бо в іншому випадку зникає стимул для вкладання грошей у ризиковану справу. Тому прямі інвестиції в сільське господарство України закордонних інвесторів, враховуючи також високий рівень правового ризику і стан економіки, навряд чи матимуть значні обсяги, якщо не удосконалити правову базу.

Високий рівень ризику в сільському господарстві України вимагає кваліфікованого управління, тобто прийняття рішень з врахуванням ризику.

Наведені приклади та факти прямо свідчать про те, що галузь сільського господарства є високо ризиковою. Саме тому край важливо враховувати можливі ризики та загрози, приймаючи управлінські рішення. Спектр ризиків аграрного виробництва наведено на рисунку 2.

Висновки

Аграрне виробництво є край ризиковим. Причинами такого явища виступають не тільки обставини всередині самого підприємства, а й умови функціонування всієї галузі. Спектр факторів, що може негативно вплинути на фінансовий результат підприємства надзвичайно широкий і потребує деталь-

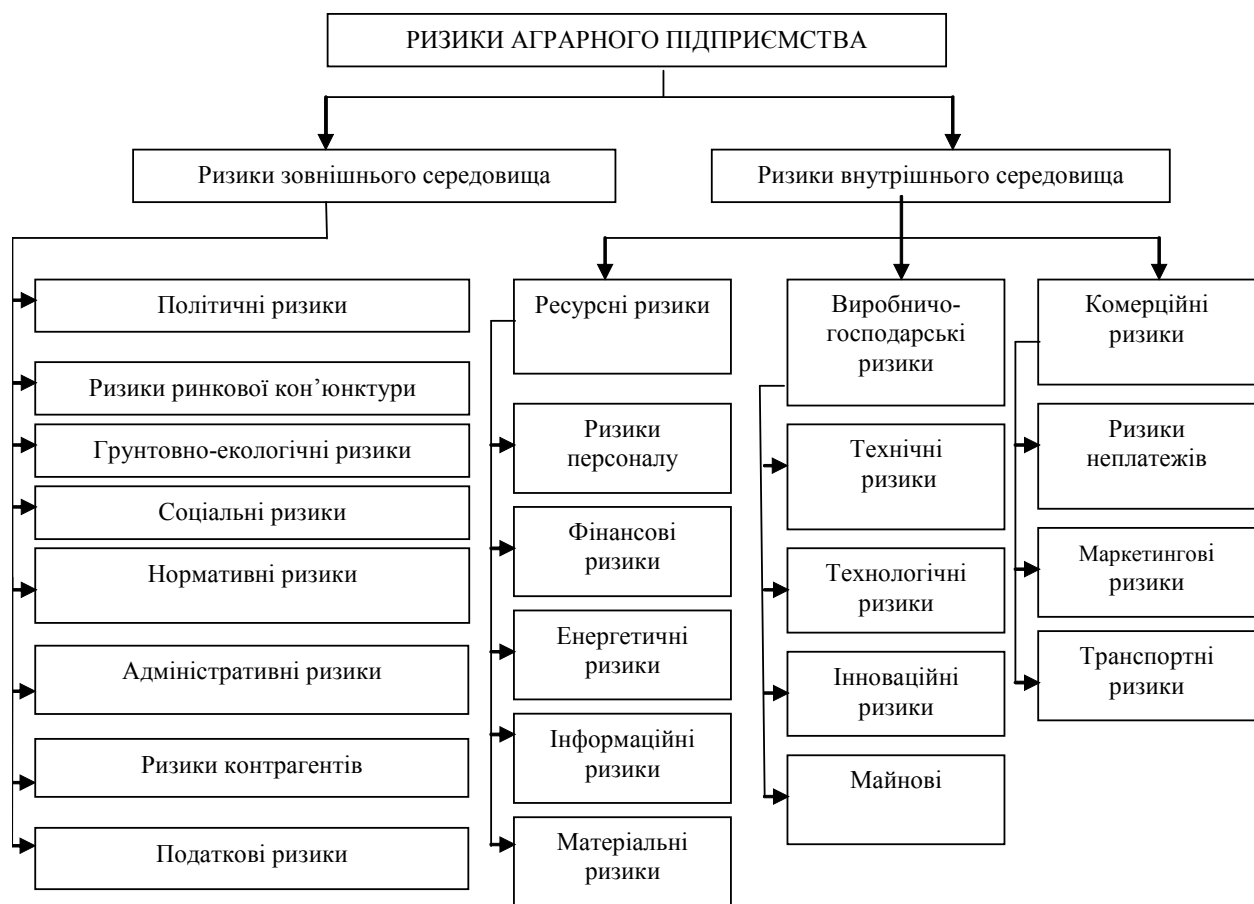

Рис. 3. Класифікація ризиків аграрного підприємства за сферою виникнення

Таблиця 1

Державна підтримка аграрного сектору у 2003-2008 рр., млрд. грн.

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 р. у % до 2003 р.
Витрати державного бюджету на підтримку АПК	2,542	3,107	5,175	7,329	8,03	11,0	у 4,3 рази
Фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва і рослинництва	0,204	0,43	0,69	1,992	2,333	2,522	у 12,4 рази

ного розгляду і уваги. Побудова ефективної схеми управління підприємством неможлива без урахування існуючих ризиків втрати прибутку чи понесення додаткових витрат в практичному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк, И.А. Словарь-справочник финансового менеджера / Игорь Бланк — К.: Ника-Центр, 1998. — 480 с.
2. Бланк, I.A. Финансовый менеджмент: учебный курс / Игорь Бланк — К.: Ника-Центр Ельга, 2004. — 656 с.
3. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / [Барнаулов В.Е, Рогов М.А., Щукин Д.Ф. и др.]; под ред. А.А.Лобанова. — М.: Альбина Паблишер, 2003. — 786 с.
4. Robert N. Charette Application strategies for risk analysis / Robert N. Charette. — New York. Multiscience Press, Inc 1990. — 571 p.
5. Соціально-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки в умовах кризи. Роль консультаційних служб: зб. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) №3 за результатами міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 травня 2009 р. / ТДАТУ; редкол.: Рульєв В.А., Григор'єв С.М.. — Мелітополь: ТДАТУ, 2009. — 262 с.
6. Христиановський, В.В. Экономический риск и методы его измерения / Христиановський В.В., Полшков Ю.Н., Щербина В.П. — Донецк; ДонГУ, 1999. — 250 с.
7. Штайнхофф Д., Берджес Д. Основы управления малым бизнесом: Пер. с англ. / Давид Штайнхофф. — М.: Издательства БИНОМ, 1997. — 496 с.; ил.